

Tomaszewski, Jerzy

„Z osudů ruské demokracie - Alexandr Kerenskij”, Vladimir Goněc, Brno 1999 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 92/1, 133-135

2001

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

analitycznym charakterze. Jeżeli jego książka miała być tym pierwszym, to by była dostatecznie wyczerpująca, jej zakres czasowy powinien zostać nieco zawężony, na przykład do słabiej znanego okresu 1893–1910. Jeśli zaś chciał autor dokonać rozbiór słowiańskiego aspektu działalności politycznej Masaryka, to praca powinna być zdecydowanie bardziej analityczna, jako że rozważania dotyczące polityki słowiańskiej są w książce nazbyt rozproszone, a ich charakter jest zbyt eseistyczny, by móc uznać, że treść książki w pełni odpowiada jej tytułowi.

Z drugiej strony, sama zawartość książki bez wątpienia zasługuje na uznanie. Vratislav Doubek konsekwentnie prezentuje rzeczywiście nowoczesną interpretację działalności politycznej Tomasza G. Masaryka. Sam historyk ma zdecydowanie pozytywny stosunek do analizowanej postaci, stać go jednak na obiektywizm i uznanie racji przeciwników tam, gdzie na to, jego zdaniem, zasługują. W jego opinii w prowadzonych przez siebie sporach Masaryk miał zazwyczaj rację, niemniej nie oznacza to, by jego przeciwnicy reprezentowali niższy poziom intelektualny. Autor recenzji zapewne częściej niż czeski historyk skłonny byłby przyznać rację oponentom filozofa, żadną miarą jednak nie może zarzucić historykowi zlekceważenia ich argumentów. Doubek dostrzega, że postawa filozofa bywała niekiedy nieco anachroniczna w kontekście współczesnej mu czeskiej polityki, a jej źródłem mogła być nie tyle jego wyższość intelektualna i moralna, jak niekiedy twierdzili jego apologety, co raczej brak dostatecznego zrozumienia pluralistycznej polityki. Autor wielokrotnie powraca też do kwestii jego nierealistycznie wygórowanych ambicji i dostrzega czysto osobiste pobudki kryjące się za niektórymi działaniami.

Podsumowując należy uznać, że niezależnie od jej wad jako dzieła literatury naukowej, praca Vratislava Doubka posiada niezaprzeczalną wartość i może stanowić przydatną lekturę zarówno dla historyka (zwłaszcza jeśli interesuje się historią polityczną Czech), jak i dla bohemy nie będącego historykiem.

Jarosław Kiliński
Uniwersytet Warszawski
Instytut Socjologii

Vladimír G o n ě c, *Z osudů nuské demokracie — Alexandr Kerenskij*, Masarykova Univerzita, Europae Centralis Atque Orientalis Studia Historica. Series Nova, Brno 1999, s. 169.

Historiografia czeska, o ile nie rozpatruje dziejów stosunków z Polską lub zagadnień dyplomacji europejskiej, jest u nas mało znana nawet wśród specjalistów, nie tylko z powodu powszechnej nieznajomości języka. Tymczasem w ciągu ostatniego dziesięciolecia ukazało się tam sporo godnych uwagi publikacji, a jedną z pomyslnie rozwijających się dziedzin jest rusycystyka, która ma dobre tradycje z czasów pierwszej Republiki Czechosłowackiej, a w ostatnich latach dorobiła się solidnego zarysu dziejów Rosji doprowadzonego do współczesności, który miał już dwa wydania. Do tego nurtu badań należy omawiana książka, autora znanego z wielu wcześniejszych studiów. We wstępie zwraca on uwagę na to, że zdecydowana większość opracowań dotyczących Rosji w 1917 r. koncentruje uwagę na działalności bolszewików, czy to w formie publikacji hagiograficznych, czy też przeciwnie — potępiających przyszłych władców tego państwa. Píše dalej: „Celem tego tomiku nie ma być całościowe przewartościowanie roku 1917. Biografia jest natomiast przypomnieniem jednej z wybitnych osobistości, która podjęła bój przeciwko totalitarnym siłom z lewicy oraz prawicy i stała się jego ofiarą, lecz przecież otwierała przed rosyjską społecznością te horyzonty, które — mówiąc obrazowo — zapewne znów otwierają się z trudem przed Rosją w ciągu ostatnich dziesięciu lat” (s. 5–6). Wstęp ten zarysowuje krytycznie dotychczasową historiografię wydarzeń roku 1917 w Rosji, zwracając uwagę zwłaszcza na tendencje do ukazywania ich czarno-białego obrazu, wspólną (choć z kontrastującymi ocenami) literaturze radzieckiej oraz antykomunistycznej. Wskazuje zarazem osiągnięcia badawcze (zwłaszcza ostatnich lat) i pytania, które nadal pozostają otwarte. Dotyczą one zwłaszcza tego, co rozgrywało się w przestrzeni politycznej między bolszewikami a obrońcami starego porządku. Właśnie w tej sferze działał Aleksander Kiereński.

Gonëc przedstawia w sześciu rozdziałach całą drogę życiową swego bohatera, lecz głównym tematem jego analizy jest okres, gdy Kiereński był członkiem Rządu Tymczasowego najpierw jako minister, następnie premier. Właściwy wykład poprzedza parostronicowym zestawieniem opinii, które o Kiereńskim formułowali jego współcześni, zarówno krytycy, jak sympatycy, Rosjanie i cudzoziemcy. Zabrakło jednak charakterystyki ze strony bolszewików. Autor stwierdza bowiem, że Lenin nie zadał sobie trudu, by dać jakąkolwiek charakterystykę swego politycznego przeciwnika i ograniczył się do epitetów, przytoczonych tu w zwięzłym wyborze, aż nazbyt przypominającym współczesne „polemiki” polityczne ze strony niektórych publicystów pravicowych w Czechach i w Polsce.

Rozdział pierwszy ukazuje drogę Kiereńskiego od prawnika do polityka: jego działalność na forum Dumy oraz udział w konspiracjach, aż do 15 lutego 1917. Warto przy tym zwrócić uwagę na zwięzłe przedstawienie jego koncepcji rewolucji, która miała usunąć system polityczny, zagrażający zgonem Rosji i rosyjskiemu społeczeństwu. „Rewolucja nie ma być spiskiem, lecz stopniowo dojrzewającym procesem, do którego zostanie wciągnięte całe społeczeństwo, a jej wynikiem miałyby być utworzenie władzy szerokiej koalicji, swego rodzaju rządu ocalenia narodowego, koordynującego demokratyczną transformację. Rewolucja w Rosji nie może być procesem żywiołowym, gdyż wyrodziłby się w anarchię” (s. 47). Przekonanie to legło u podstaw dalszej jego działalności.

Przedmiotem drugiego rozdziału jest działalność Kiereńskiego w pierwszym i drugim gabinecie kierowanym przez ks. Lwowa, jako ministra sprawiedliwości, a następnie ministra wojny, zarazem wiceprzewodniczącego Tymczasowego Komitetu Wykonawczego Rady Piotrogrodzkiej. W tej podwójnej roli usiłował osiągnąć współpracę obu organów, otoczony podejrzliwością prawicy Rządu oraz lewicy Rady. Istotnym motywem tego rozdziału jest ukazanie praktycznej działalności Kiereńskiego i jego bezpośredniego udziału w rozwiązywaniu bieżących problemów, zwłaszcza wojskowych. Jest to pośrednia polemika z tradycyjnymi ocenami, według których był on przede wszystkim utalentowanym mówcą, poniekąd demagogicznym, natomiast nieudolnym w działaniu praktycznym.

Rozdział trzeci obejmuje okres od sierpnia do września 1917 r., gdy Kiereński zajął fotel premiera i na tym stanowisku usiłował doprowadzić do stworzenia podstaw demokratycznej republiki rosyjskiej. Stanął wówczas wobec narastającej polaryzacji dwóch skrajności — lewicowej (bolszewików) oraz prawicowej (przede wszystkim reprezentowanej przez większość korpusu oficerskiego, zwłaszcza generałów dążących do stworzenia władzy silnej ręki). Bunt gen. Kornilowa i bezradność Rządu Tymczasowego wobec samowoli wielu dowódców sprzyjały wzrostowi sympatii społecznych dla bolszewików. Rozdział czwarty obejmuje okres ostatniego gabinetu rosyjskiego przed zwycięstwem bolszewików, gdy Kiereński starał się — bezskutecznie — odwrócić katastrofę. Kolejny, krótki rozdział przedstawia rozpaczliwe wysiłki Kiereńskiego w ciągu tygodnia następującego po przejściu władzy przez bolszewików, a zamyka książkę omówienie jego drogi na emigrację i działalności w środowiskach rosyjskich wychodźców.

Czytelnik łatwo zauważy, iż Gonëc sympatyzuje ze swym bohaterem, lecz dostrzega także złudzenia, które żywił (zresztą nie tylko on), a które przyczyniły się do zwycięstwa bolszewików. Było to przekonanie, że „wszystkie zagadnienia związane z ruchami narodowymi zostaną załatwione w Zgromadzeniu Ustawodawczym [Konstytuancie — JT] i że do tego rozstrzygnięcia narodowe postulaty będą zaspokojone przez zastosowanie tych praw, które wynikają już z samego ustanowienia lutowego systemu politycznego” (s. 93). Nie docenił tym samym siły ruchów narodowych, zwłaszcza ukraińskiego i fińskiego (kwestia polska znajdowała się poza możliwością bezpośredniego oddziaływania Rosji). Konieczność szukania kompromisu politycznego z prawicą doprowadziła wkrótce do deklaracji i decyzji, które w praktyce przyczyniły się do ogłoszenia niezależności przez Ukrainę i Finlandię. Chyba jeszcze poważniejszym zagadnieniem była kwestia agrarna, zaś odracanie decyzji przez rząd do czasu zwołania konstytuandy (jakkolwiek uzasadnione z punktu widzenia przestrzegania prawa i porządku konstytucyjnego), a nawet próby stosowania represji wobec chłopów dzielących samowolnie ziemię, sprzyjały propagandzie bolszewickiej.

Sądzę, że autor nie docenia jednej okoliczności, istotnej dla oceny działalności Kiereńskiego oraz innych rosyjskich demokratów. Trudno podczas lektury tej interesującej książki powstrzymać się od wrażenia, iż Rząd Tymczasowy oraz politycy piotrogrodzcy działali w coraz większej izolacji od społeczeństwa, nie dostrzegając sytuacji na wsi, czyli na większej części terytorium olbrzymiego państwa. Przypomina to poniekąd, choć z odmiennymi konsekwencjami, położenie narodowolców idących na wieś z przekonaniem, że pozyskują chłopów dla swego programu. Skomplikowane rozgrywki polityczne w stolicy były oderwane od nastrojów społecznych; skąd jednak inteligentkie koła Piotrogradu mogły wiedzieć o realnych stosunkach np. na Syberii lub o aspiracjach ukraińskich chłopów? Podobnie w świecie złudzeń żyli dowódcy wojskowi (na co słusznie wskazuje

Goněc). I jeśli trudno winić przeciwników bolszewików za brak informacji (do dziś w warunkach rosyjskich trudno nieraz w stolicy o znajomość realiów w odległych strefach państwa), to przecież powinni sobie przynajmniej zdawać sprawę z tej sytuacji. W sumie jestem skłonny spoglądać na Kiereńskiego bardziej krytycznie, doceniając wprawdzie jego koncepcje.

Książkę uzupełniają zwięzła chronologia życia Kiereńskiego, obszerniejszy przegląd wydarzeń w Rosji w 1917 r. oraz indeks nazwisk. Autor oszczędnie zamieszcza przypisy, lecz przedstawiony we wstępie stan badań wraz z odsyłaczami do niektórych źródeł pozwalają czytelnikowi zorientować się, skąd autor czerpał informacje faktograficzne.

Jerzy Tomaszewski
Uniwersytet Warszawski
Instytut Historyczny

Równe prawa i nierówne szanse. Kobiety w Polsce międzywojennej, zbiór studiów pod red. Anny Żarnowskiej i Andrzeja Szwarca, Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2000, s. 352.

Anna Żarnowska we wstępie stwierdza słusznie, że z rozmaitych przyczyn „do dziś jeszcze słabo zaawansowane są — studia nad zróżnicowaniem społecznym zależnym od płci, nad nierównością statusu społecznego mężczyzn i kobiet w Polsce lat międzywojennych — a w szczególności nad przemianami pozycji kobiet w ramach ówczesnego społeczeństwa i państwa”. Opinię tę można zresztą rozszerzyć na inne okresy historyczne. Wprawdzie redaktorzy tego tomu od wielu lat dokładają starań, by przyczynić się do zaawansowania badań nad tą sferą dziejów, w tym zwłaszcza nad położeniem kobiet w Polsce XIX i XX w., studia takie podejmowane są również w innych ośrodkach naukowych, a wreszcie nie należy lekceważyć dorobku historyków, którzy interesowali się już dawniej problematyką kobiecą, lecz przecież nadal pozostaje wiele do zrobienia. Artykuły zamieszczone w recenzowanej książce służyć mogą jako dobry przegląd obecnego stanu wiedzy dotyczącego okresu międzywojennego, zarówno osiągnięć, jak też dziedzin oraz zagadnień pozostających nadal odłogiem.

Całość zbioru dzieli się na cztery części poprzedzone wspomnianym już wstępem oraz przeglądem piśmiennictwa poświęconego dziejom kobiet w Polsce międzywojennej (Katarzyna Sierańska): 1. W polityce (autorzy: Roman Wapiński, „Kobiety i życie publiczne — przemiany pokoleniowe”; Andrzej Chojnowski, „Aktywność kobiet w życiu politycznym”; Michał Śliwa, „Udział kobiet w wyborach i ich działalność parlamentarna”; Jerzy Myśliński, „Kobiety w polskich ugrupowania lewicowych”; Michał Pietrzak, „Sytuacja prawna kobiet w II Rzeczypospolitej”), 2. W społeczeństwie (Janusz Żarnowski, „Kobiety w strukturze społeczno-zawodowej Polski międzywojennej”; Władysław Mierzecki, „Praca zarobkowa kobiet w środowisku robotniczym w Polsce międzywojennej”; Dobrochna Kałwa, „Model kobiety aktywnej na tle sporów światopoglądowych”; Anna Gilmos-Nadgórska, „Tradycjonalizm śląski a równouprawnienie kobiet. Praca zawodowa i życie codzienne nauczycielek województwa śląskiego”), 3. W rodzinie (Włodzimierz Mędrzecki, „Kobieta w rodzinie i społeczności wiejskiej w Polsce w okresie międzywojennym”; Agnieszka Janiak-Jasińska, „Unowocześnianie gospodarstwa domowego i wyposażenie mieszkań”; Katarzyna Sierańska, „Macierzyństwo — wizje a rzeczywistość”; Magda Gawiń, „Planowanie rodziny — hasła i rzeczywistość”), 4. Wśród twórców kultury (Hanna Kicher, „Pisarki międzywojennego dwudziestolecia”; Agnieszka Morawieńska, „Malarki polskie między wojnami”; Mariola Kondracka, „Kobiety na uniwersytetach”). Całość zamyka zwięzła „Próba podsumowania” pióra Żarnowskiej i uzupełnia bardzo pożyteczny aneks bibliograficzny Doroty Zamojskiej. Z uznaniem należy przyjąć indeksy (nazwisk oraz organizacji i tytułów prasowych), a także pożyteczne informacje o autorach. Wśród nich są historycy różnych pokoleń, zarówno